

“BARBAR MODERN MEDENİ”

İbrahim KALIN

Fatmanur Şık*

Yayın Tarihi: 2018

Sayfa Sayısı: 304

ISBN: 9755748870

İbrahim Kalın, 15 Eylül 1971 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Başarılı bir eğitim hayatı olan Kalın, ilkokulu, ortaokulu ve liseyi İstanbul’da tamamlamıştır. Üniversite sınavında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nü kazanınca eğitim hayatına burada devam etmiş ve 1992 yılında bu bölümden mezun olarak lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek lisansını Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi’nde tamamlayan Kalın, 2002 yılında George Washington Üniversitesi’nde beşeri bilimler ve mukayeseli felsefe alanında Molla Sadra’nın varlık görüşü ve bilgi felsefesi üzerine yazdığı teziyle doktorasını tamamlamıştır. College of the Holy Cross, Georgetown Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi’nde

* fatmanurkonya1509@gmail.com

İslam düşüncesi ve İslam-Batı ilişkileri üzerine dersler vermiştir. Yazarın, İslam felsefesi, İslam-Batı ilişkileri ve Türk dış politikası üzerine yayımlanmış kitap ve makaleleri vardır.

Günümüzde barbarlığı da medeniliği de aynı anda tecrübe ettiğimizi ifade eden Kalın'a göre istediğini zorla elde etmek olarak tanımlanan barbarlık günümüzde farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Batı'nın "medenileştirme misyonu" adı altında Afrika'yı, Latin Amerika'yı, Güney Doğu Asya'yı sömürgeleştirmesidir. Özellikle son birkaç yüzyılda zirveye ulaşan, modernitenin yol açtığı sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel sorunların bize emanet olarak verilen yeryüzünü yaşanmaz hale getirdiğini de inkâr etmemiz mümkün değil. Modernleşme, ilerleme, kalkınma adı altında insanlara ve tabiata karşı yapılan barbarlıkların bu ve benzeri olayları içeren uzun bir listesi çıkartılabilir.

Son birkaç asırdır Avrupa sömürgeciliğini meşrulaştırmak için kullanılan medeniyet kavramının bu istismardan kurtarılması gerektiğini düşünen Kalın, kitapta kavramı farklı zaviyelerden ele almaktadır. Öncelikle kavramın tarihi kökenine değinen yazar daha sonra varlık, bilgi ve estetiğe dayanan yeni bir medeniyet tanımı yaparak kavramı felsefi açıdan temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Kitap, giriş bölümü ve içindekiler hariç on bir bölümden oluşmakta. Söz konusu bölüm başlıkları; "Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı: Tarih ve Kavram", "Kriter Sorunu: İlkellik, Barbarlık ve İlerleme", "Medeniyet ve Modernite", "Medeniyet ve Tarihin Akışı", "Sömürge Aracı Olarak Medeniyet", "Dünya Görüşü ve Varlık Tasavvuru", "Medeniyet, Düzen ve Özgürlük Sorunu", "İslam Medeniyeti ve Bilgi Tasavvuru", "Sanat ve Medeniyet: Güzellik İlmine Giriş", "İki Medeniyet Düşünürü: Farabi ve İbn Haldun", "Son Söz Yerine" şeklindedir.

"Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı: Tarih ve Kavram" isimli birinci bölümde Yazar, medeniyet kavramının kökenine dair çeşitli görüşlere yer vermiştir. Kalın'a göre medeniyet, fiziki yapılardan ve kurumlardan önce varlığa ilişkin bir zihni ve estetik tutumu ifade etmekte. Tarım, hayvanların ehlileştirilmesi, teknik, şehir ve sanat gibi unsurlar, muayyen bir varlık tasavvurunun tezahürleridir. İnsanlar belli bir zamanda ve mekânda yaşarlar ve ortaya çıkardıkları

eserler yaşadıkları şartlarla yakından ilişkilidir. Toplumların bu şartlara nasıl yaklaştığı, onlarla nasıl bir ilişki kurduğu medeniyetin kapsama alanındadır. Çünkü medeniyet, akıl ve irade sahibi insanların tabiatla ve birbirleriyle olan ilişki süreçlerinden oluşur. Bu ilişkinin niteliği ve biçimi “medeni olmak” ve medeniyet kurmanın temel yapı taşlarını meydana getirir. Bu yüzden “medeni olmak”, yani varlığa ve insanlara karşı rasyonel, adil, barışçıl ve yapıcı bir tutum içinde olmak, medeniyet kurumlarından önce gelir ve onları inşa eder. Medeni olma vasfına sahip olmayan toplumların kurdukları maddi-kurumsal yapılar pekâlâ barbarlığın, çatışmanın aracı olabilir. Bir toplumu medeni veya barbar yapan, sahip olduğu maddi-teknolojik imkânlardan ziyade bunları nasıl ve ne amaçla kullandığıdır.

“Kriter Sorunu: İkkellik, Barbarlık ve İlerleme” isimli ikinci bölümde Yazar, toplumların hangi kriterlere göre barbar ya da medeni olarak tasvir edilebileceği konusuna açıklık getirmeyi amaçlamakta. 18. ve 19. Yüzyılda Avrupalı olmayan toplumların geri kalmışlığını ifade etmek için kullanılan medeniyet fikrinin temel ölçütü bilim, teknoloji ve sanayide ilerleme olarak vazediliyordu. Bilim ve sanayi modern Avrupa’da ortaya çıktığından, toplumların medenileşmek için Batılılaşmak zorunda olduklarına inanılıyordu. Medeniliği ve medeniyeti Avrupa’nın aklı ve tarihiyle özdeşleştiren Aydınlanma düşünürleri, Batı dışı toplumları medeniyetten uzak topluluklar olarak tanımlamışlardı. Dünyayı ve insan hayatını seküler bir olgu olarak yeniden inşa etmek için medeniyet kavramı önemli bir fırsat olarak görülüyordu. Medeniyet kelimesi yaygınlaştıkça Hıristiyan-Katolik kavramlarına atıfta bulunmadan ahlaklı ve saygın statüler elde etmenin de mümkün olduğu ortaya çıkıyordu. Sofra adabından evliliğe, saraydaki seremonilerden giyim-kuşama, kanun yapmaktan ticarete kadar her alanda yaşanan sekülerleşme süreci, “medeniyet” kavramıyla yeni ifade alanları bulmaktaydı.

“Medeniyet ve Modernite” isimli üçüncü bölümde Yazar, evrensel değerlerin küreselleşmesinin önemli bir gelişme olduğunu ifade etmektedir. Ancak en büyük tehlikenin, modernitenin ürettiği suni değerlerin hâkim olduğu vasat bir medeniyetin diğer kültürleri ortadan kaldırmasının daha büyük bir tehlike olduğundan bahsetmektedir. Batı tarzı giyinme, yeme-içme, baloya gitme, dans etme gibi çeşitli eylemler medeni olma yolunda atılan önemli adımlar olarak değerlendiriliyordu. Ancak medeniyet kavramını sorunlu kılan sadece kılık-kıyafet değildi, medenilik ile ırkçılık arasında kurulan ilişki de çeşitli ırkçı

teorilerin gelişmesine zemin hazırlıyordu. Darwin'in ortaya attığı "doğal seleksiyon" fikrine göre; "*Nasıl tabiat, zayıf olanın ortadan kalkmasını ve güçlü olanın yaşamasını zorunlu kılıyorsa, zayıf ırklar da yok olmaya ve güçlü ırkların tahakkümü altına girmeye mahkûmdur.*" Bu iddianın dayandığı temel, beyaz adamın bütün dünyaya hükmetmek için yeterli ve gerekli biyolojik, tarihi, kültürel vasıfları haiz olduğu fikridir. Amerika'da siyahilerin insan değil bir tür 'vahşi yaratık' olarak görülmesi aynı bakış açısının ürünüdür. İnsanlık için bir yüz karası olan "insanat bahçeleri" medeniyetin beşiği olduğunu iddia eden Avrupa'da 19. Yüzyılın sonundan 20. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. İnsanların etnolojik bir sergi unsuru olarak teşhir edildiği bu insanlık dışı uygulama, Avrupa'nın medeniyet kisvesi altında yaptığı barbarlığın en bariz örneği olmuştur.

"Medeniyet ve Tarihin Akışı" isimli dördüncü bölümde Yazar, Avrupa modernleşmesinin bütün dünyaya yayılması neticesinde güçlenen "evrensel medeniyet" tezine değinmektedir. İnsanlık tarihinin son iki yüzyılına bakarak medeniyetler arasındaki farkların azalmakta olduğunu ve bunun bizi tek bir medeniyet tecrübesine sürüklemekte olduğunu iddia edenler bulunmaktadır. Yazara göre, bu durum bize tek eksenli bir medeniyet tecrübesinin küresel nitelik kazandığını gösterir. Ama bu veriler bizi tek başına bir medeniyet tasavvurunun var olduğu sonucuna götürmez. Tarih boyunca birçok farklı medeniyet hususi karakterlerini korumanın yanında başka medeniyetlerle de etkileşim halinde olmuştur. Fakat etkileşim derecesi ne olursa olsun bu medeniyetler kimliklerinin ana niteliklerini her zaman korumuşlardır. "Kesrette vahdet" ilkesine değinen Kalın, tanımları gereği çoğul ve kozmopolit bir yapıya sahip olan medeniyetlerin esnek ve dinamik bir ortamda hayatiyet kazanacağını ifade etmektedir.

"Sömürge Aracı Olarak Medeniyet" isimli beşinci bölümde Yazar, Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerini "medenileştirme misyonu" adı altında meşrulaştırmasına değinmektedir. Avrupa'nın modernleşme süreciyle özdeşleştirilen medeniyet kavramı, Batılı olmayan toplumların kültürel tercihlerini ve tarihi birikimlerini yok sayan bir işleve sahipti. Medeni olmak, modern Avrupa'nın sahip olduğu değer ve imkânlar olarak tanımlandığında, insanlığın büyük bir kısmı bu medeniyet dairesinin dışında kalmaktadır. Batılı anlamda medeniyet, Avrupa toplumlarının sahip olduğu ve diğer toplumlara üstünlük sağladığı her şeyi ifade etmekte. Yazar bunu "Batı'nın muhayyel bir öteki üzerinden ben idraki" olarak tanımlamakta.

“Tabiatı Aşma Aracı Olarak Teknik ve Medeniyet” adlı alt başlıkta Yazar, modern medeniyetin insan-tabiat ilişkisine dair görüşlerini incelemektedir. İnsanın tabiatla mücadelesine dayanan bu görüş, insan ve tabiat arasında keskin bir ayrıma dayanmaktadır. Bu ayrım, zamanla insanı parçası olduğu varlığa yabancılaştırmakta ve onunla çatışmasına neden olmaktadır. Yazara göre, insanın evrenle ve diğer varlıklarla barışık bir yaşam biçimini ve gündelik hayatı keşfetmesi, büyük varlık resmini yeniden hatırlamasına bağlıdır.

“Dünya Görüşü ve Varlık Tasavvuru” isimli altıncı bölümde Yazar, medeniyeti, akıl ve erdeme dayalı bir dünya görüşünün ve varlık tasavvurunun zaman ve mekân boyutunda tezahür ve tecessümü olarak tanımlamaktadır. Dünya görüşü, varlığa ve onun anlamına ilişkin en temel soruları sorarken, varlık tasavvuru, varlık karşısında geliştirilen duruş ve davranışları ifade etmektedir. Medeniyetler bir tarafta dünya görüşü ve varlık tasavvuru denilen metafizik çerçeveye, diğer tarafta sosyal, ekonomik ve siyasi düzen fikrine dayanırlar. İnsanın varlık içinde nerde olması gerektiği sorusu ise ancak sahip olduğumuz varlık tasavvuru ve dünya görüşüne göre cevaplandırılabilir. Modern hümanizm insanı varlığın merkezine yerleştirirken, modern kozmolojilerdeyse insan, evren içinde anlamsız bir varlık olarak ifade edilmektedir. Bu zihin karmaşasında insan, yarı-tanrı olmakla bir hiç olmak arasında gidip gelmektedir. Günümüzün küresel bir sorunu haline gelen çevre krizinin aşılması bu zihin karmaşasının çözülmesi ve kozmik düzenle sosyal düzen arasındaki asli dengenin yeniden tesis edilmesiyle mümkün olacaktır. Tabiatı bir sömürü aracı olarak gören ve varlık âlemiyle bitip tükenmez bir çatışma içerisinde olan bir insanlığın, akıl ve erdeme dayalı bir medeniyet üretmesi beklenemez. Teknoloji, kültür ve medeniyeti bir tahakküm aracı olarak gören anlayışın varlık tasavvuru, sömürgecilik türü olmanın ötesine geçemez. Yazara göre; insanı ilah değil halife, efendi değil emanet sahibi olarak gören bir varlık tasavvuru ve dünya görüşü, kozmolojik ve sosyal düzen arasındaki asli dengeyi kurabilir.

“Medeniyet, Düzen ve Özgürlük Sorunu” isimli yedinci bölümde Yazar, anlam ve özgürlük arasındaki ilişkiye değinmektedir. Modernitenin insana sınırsız bir özgürlük ve tercih hürriyeti sunduğunu ve bu sınırsız özgürlüğün zamanla bir anlam krizini de beraberinde getireceğini ifade etmektedir. Gelecek ise insana anlamlı bir hayat vaat ederken bunun için bazı haklarından ve özgürlüklerinden feragat etmesi gerektiğini söylemektedir. Her ikisi de kendine göre bazı riskler içermektedir. Bir tarafta mutlak özgürlük adı altında bir an-

lam krizi yaşama riski varken diğer tarafta anlamlı bir hayat yaşama adına özgürlüklerini feda etme riski var. Yazar burada şu sorulara cevap aramaktadır; "Özgürlüklerimizden feragat etmeden anlamlı bir hayat yaşamamız mümkün müdür?", "Eğer mümkünse bunu nasıl inşa edebiliriz ve bunu hayatımıza nasıl yerleştirebiliriz?"

"İslam Medeniyeti ve Bilgi Tasavvuru" isimli sekizinci bölümde Kalın, İslam medeniyetinin ilim kavramına verdiği önemden bahsetmekte. Hakikate şahitlik etmek manasına gelen ilim sahibi olmak, bu bilgiye göre amel etmeyi de gerektirir. Doğru bilgiye ulaşmak ancak hikmet, ahlak ve erdem ile mümkündür. Yazar sahih bilgi olarak tanımladığı "ilim" ve her şeyi yerine koymak olarak tanımladığı "hikmet" kavramlarının, İslam düşünce geleneğinin iki ana sütunu olduğunu ifade etmektedir. İlim ve hikmet kavramları, bir tarafta yaratılmış varlık düzenini ifade ederken diğer tarafta insanın bu düzen içindeki yerini anlamlandırma çabası olarak tanımlanmaktadır. İnsan hayatının her alanına nüfuz eden ilim ve hikmet anlayışı, İslam medeniyetinin temel nitelikleri haline gelmiş ve ona bir bilgi medeniyeti kimliği kazandırmıştır. İlim ve hikmet, varlığın anlamını kavramak, akıl ve irade sahibi bir özne olarak kendimizi gerçekleştirmek ve erdemli bir hayat sürmek için birer rehber haline gelir.

"Sanat ve Medeniyet: Güzellik İlmine Giriş" isimli dokuzuncu bölümdeyse, güzelliğin ontolojik statüsüne ilişkin önemli bir tez ileri sürmektedir; "Güzellik, insanın tecrübe ettiği bir şeydir, fakat temellük ettiği, sahip olduğu veya hâkim olduğu bir şey değildir." İnsanın yapması gereken onu keşfetmek, ama bunu yaparken onu kendi güzelliği içinde bırakmak, onu hırpalamadan, bozmadan olduğu gibi kabul etmektir. İslam sanat tasavvuruna atıf yapan Kalın, Müslüman sanatçıların tabiatın ve dış âlemin birebir taklidinden kaçındıklarını söylemektedir. Varlık âlemi, beş duyu ile algılanır fakat ondan daha fazlasını içermektedir. Sanatkârın amacı, dış dünyadaki bir maddeyi olduğu gibi kopyalamak değil, onun mahiyetini ortaya çıkaracak bir soyutlama yapmaktır. Yazarın, "suretin ötesindeki manayı idrak etmek" olarak tanımladığı soyutlama, klasik felsefenin diliyle, "bir varlığın arızı niteliklerini dışarıda bırakarak mahiyetini idrak etmek"tir. Güzel olanın ontolojik temeli, varlıkta karşımıza çıkan ahenk, uyum ve mükemmelliktir. İslam düşüncesinde, güzellik ilmi manasına gelen ve "esma-i Hüsnâ"ya atfen "İlmü'l-cemal" kavramı kullanılmıştır. "Cemaliyyat" tüm güzellikleri kapsamaktadır. Cemal isimlerinin sahibi olan Allah cc, varlığı en mükemmel şekilde yaratmıştır.

“İki Medeniyet Düşünürü: Farabi ve İbn Haldun” isimli onuncu bölümde Yazar, medeniyet kavramını kullanan ilk İslam düşünürlerine; Farabi’nin “Erdemli Şehir” modeline ve İbn Haldun’un “Umran” teorisine yer vermiştir. Yazara göre Farabi’nin temel mesajı; “erdemli şehrin teminatı, erdemli insan-122lardır.” Onların bireysel akliyeti ve mutluluğu, birey-ötesi hakikatlerle irtibat kurabildikleri oranda gerçek olur. Yani, akıl ve erdeme dayalı bir yaşam biçimini ifade eden şehir hayatı, ancak ontolojik düzenle sosyolojik düzen arasında bir ahenk kurulduğu zaman mümkündür. İbn Haldun’a göre topluluğu bir araya getiren ve dış tehditlere karşı koruyan en önemli saik, “asabiyye”; yani grup dayanışmasıdır. Bir topluluğun asabiyyesi güçlü olduğunda o topluluk güç kazanır, “mülk” e sahip olur, dış tehditleri bertaraf eder, bedevilikten hadariliğe geçer, devlet kurar ve medeniyet inşa eder. Hadari yaşam biçimine alışan toplum asabiyyesini kaybeder ve sonuç olarak medeniyet elden gider. Medenileşen topluluklar zamanla asabiyyelerini yitirirler ve asabiyyeleri daha güçlü olan başka bir toplumun tahakkümü altına girerler. Ta ki bu topluluk da medenileşerek asabiyyesini yitirip başka bir topluluğa mağlup olana kadar. Bu dairesel süreç böyle devam eder. Farklı bakış açılarına rağmen her iki düşünür de şehir hayatı ve medenilik arasında doğrusal bir ilişki kurar. Şehir hayatının kazanımlarına ve risklerine sahip olmayan bir toplumun medeniyet kurması mümkün değildir. Aynı şekilde medenilik vasfını haiz olmayan şehirlerin de kalabalıkların yaşadığı metropollerden ibaret olduğunu ve medeniyetin yaşam alanı olamayacağını ifade ederler.

“Son Söz Yerine” isimli on birinci bölümde İbrahim Kalın, Cioran’a ait bir hikâyeye yer vermektedir: “Hindistan’ın ücra bir vilayetinde her şey rüyalarla açıklanır, hastalar bile rüya tabirlerinden hareketle tedavi edilmiş. Rüyalar olmadan gündelik hayatı tahayyül etmek bile mümkün değilmiş; ta ki İngilizler gelene kadar. Bu durumun farkında olan ahaliden biri, İngilizler geldiğinden beri artık rüya göremediklerini söyler. Rüyaların kaybolmasıyla birlikte topluluğun psikolojik ve sosyal düzeni de bozulmuştur. Rüya göremeyen bu topluluk, kendi olma vasfını yitirmeye başlamıştır. Onlar artık ne moderndir ne de ileri.” Cioran bu durumu dramatik bir dille tasvir eder: “Uygurluk” adı verilen şeyin içinde, insanın çok geç... farkına vardığı ve şeytansı olan bir ilkenin hüküm sürdüğü inkâr edilemez.” Hikâyeden de anlaşıldığı üzere Avrupalılar medenileştirmek için gittikleri yerlerin sadece doğal kaynaklarını değil, hayallerini ve umutlarını hatta rüyalarını bile sömürmüştür.

